

Л.Б. Лук'янова, Київ, Україна / L. Lukianova, Kyiv, Ukraine

e-mail: larysa.lukianova@gmail.com

Комбіноване навчання в системі освіти дорослих: організаційно-технологічний аспект

Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми

Modern informational technologies and innovative methods in professional training: methodology, theory, experience, problems

Анотація У статті проаналізовано сутнісні особливості (поєднання формальних і неформальними методів навчання та комбінування різних способів викладу навчального матеріалу); визначено основні компоненти (традиційні аудиторні заняття, самостійна навчальна діяльність, електронне навчання) комбінованого навчання. Обґрунтовано переваги методу для його використання у системі навчання різних категорій дорослого населення. Представлено класифікацію моделей комбінованого навчання та здійснено їх аналіз. Розкрито потенціал та перспективи розвитку методу, виокремлено проблеми, що перешкоджають його поширенню в сучасному освітньому середовищі.

Ключові слова: дистанційна освіта, моделі навчання, комбіноване навчання, електронне навчання, дорослі.

Blended learning in the adult education system: organizational and technological aspect

Annotation. The article analyses the essential features (combination of formal and informal methods of studies and combining of different methods of exposition of educational material) the basic components (traditional audience

employments, independent educational activity, electronic studies) of the blended learning. Advantages of method are reasonable for use in the system of teaching of various categories of the adult population. Classification of models of the blended learning is presented and their analysis is carried out. Potential and prospects of development of method are exposed, problems that prevent to his distribution in a modern educational environment are distinguished.

Key words: distance education, models of studies, blended learning, electronic studies, adults.

Вступ. Глобалізація, прискорення науково-технічного прогресу, значні зміни в економіці, соціальній сфері вимагають постійної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації великої кількості людей. За таких умов актуалізувалася проблема зміни концепції «освіта на усе життя» на «освіта через усе життя», що загалом загострило питання доцільності кардинальної зміни парадигми освіти. Від «накопичення» знань ми маємо просуватися до формування ключових компетенцій, які уможливають впровадження моделі неперервного оновлення знань, необхідних для успішної професійної та особистісної траєкторії розвитку. Знання і кваліфікації стають пріоритетними цінностями у житті людини в умовах інформаційного суспільства.

Постановка проблеми. Традиційні форми освіти і моделі навчання перестають повністю забезпечувати потреби в освітніх послугах як суспільства загалом, так і окремої особистості зокрема. Проте, як зазначено у багатьох міжнародних документах, ніхто не може бути позбавлений можливості вчитися через соціальну незахищеність, географічну або часову ізолюваність, фізичні недоліки, професійну зайнятість та ін. «Освіта орієнтується на попит і має пропонувати нові, привабливі, актуальні та спрямовані у майбутнє освітні пропозиції, які б знаходили відгук та визнання у суспільстві. Насамперед це стосується освіти дорослих і системи підвищення кваліфікації фахівців різних рівнів, профілів та спеціалізацій» [1,

с. 212]. Останніми роками такими інноваційними пропозиціями стали засоби дистанційного навчання, зокрема, E-learning, M-learning, Blended Learning.

Мета статті. Визначити сутнісні особливості комбінованих моделей навчання, окреслити доцільність їх активного використання у навчанні різних категорій дорослого населення.

Аналіз попередніх досліджень. Проблемами застосування інформаційно-комунікативних технологій навчання, дистанційного навчання займаються як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники. У вітчизняному науковому просторі теоретичними питаннями інформатизації освіти, впровадження інформаційних технологій активно переймалися В. Биков, Р. Гуревич, М. Жалдак, В. Монахов, П. Стефаненко та ін.; проблеми теорії та практики дистанційної освіти досліджували А. Аханян, А. Андреев, М. Бухаркіна, В. Кухаренко, М. Кадемія, Н. Лазарев, Є. Полат та ін.; теоретичні і практичні аспекти комбінованого навчання вивчали О. Ільченко, А. Стрюк, О. Тарасова, В. Попов та ін. Основні принципи методології комбінованого навчання викладено в працях зарубіжних дослідників С. Бонк, С. Грахам, Д. Кранц, Б. Люкінг, М. Олівер, Л.Тобін, К. Трігвелл, Г.Річард М. В. Хорн та ін.

Аналіз вітчизняної і зарубіжної спеціальної літератури засвідчив, що існує декілька термінологічних варіантів для визначення поняття «комбіноване навчання». Його ще називають гібридним (hybrid), змішаним (mixed-mode), інтегрованим (web-enhanced). Проте, не зважаючи на певні відмінності у терміносполуках, головна сутнісна особливість усіх вищезазначених видів навчання полягає у раціональному поєднанні традиційної та електронної форми навчання.

Виклад основного матеріалу. Дистанційне навчання набуло нині значного поширення у країнах Європи та США. Серед провідних чинників, що сприяють цьому процесу, слід назвати високий рівень Інтернет комунікацій, рівень комп'ютерної грамотності населення та ін. Хоча саме ці ж фактори й ускладнюють розвиток Інтернет освіти у нашій країні, оскільки

рівень Інтернет мереж в Україні може бути віддалено зіставлюваним з європейськими лише в окремих містах, а рівень комп'ютерної грамотності наших пересічних громадян є загалом достатньо низьким.

Для вирішення аналогічних проблем західними університетами було запропоновано «комбіновану» модель навчання (Blended Learning), яка на сьогоднішній день вже пройшла понад десятирічну успішну апробацію. Саме ця технологія відповідає на головні виклики сучасного суспільства: освіта впродовж життя, доступність, адаптивність навчальних систем, мережеве співробітництво, гнучкість, варіативність, можливість урахування особливостей навчання різних категорій дорослого населення. Окрім того, в андрагогічній моделі провідна роль належить людині, яка навчається, вона є рівноправним суб'єктом навчального процесу. З цього приводу американський психолог К. Роджерс зазначає, що на сучасному етапі розвитку суспільства, з притаманними йому постійними змінами, у процесі навчання необхідно перенести акцент з *викладання на учіння*, організоване не як трансляцію інформації, а як фасілітацію усвідомленого учіння [2]. Усі ці вимоги задовольняє комбіноване навчання.

Звернемося до історії комбінованого навчання. Слід зауважити, що його впровадження у сучасну педагогіку не є абсолютно новим, воно прийшло в освітню практику з американської педагогіки ще у 20-х роках минулого століття. Вже у 1920-х – 1930-х рр. у школах Америки використовувалася електронна переписка для спілкування викладачів й учнів, а у 1970-х р. така форма взаємодії суб'єктів навчального процесу стала популярною в більшості відкритих університетів світу [8, с.10-11], де навчаються дорослі люди, які з певних причин (особистісних, соціальних та ін.) не могли здобувати освіту за денною формою навчання.

Дослідники зазначають, що комбіноване навчання походить із двох історично відокремлених освітніх систем: традиційної (face-to-face learning system) і розподіленої (distributed learning system), в центрі якої знаходиться технологія. У реалізації комбінованого навчання має місце конвергенція

систем: традиційної, яка характеризується синхронною взаємодією суб'єктів навчання, і розподіленої, для якої характерні асинхронні дії – незалежна від часу і місця взаємодія [6]. С. Бонк і С. Грахам також говорять про поєднання двох видів навчання – «обличчям до обличчя» (face-to-face instruction) та за допомогою комп'ютера (computer-mediated instruction) [3]. Цю ж думку підтримує Л. Тобін, наголошуючи, що комбіноване навчання відбувається за програми, в яких заняття в аудиторіях поєднуються із дистанційними уроками за допомогою он-лайн інструментів (інтернет-форуми, відео конференції, телефонні технології в Інтернеті, наприклад, скап) які дозволяють студентам отримати консультації викладачів і працювати у тому темпі й обсязі, який обирає кожний собі самостійно [11].

У німецькій педагогічній літературі наявні декілька дефініцій поняття комбінованого навчання. Зокрема, Р. Краус-Хофман визначаючи сутність Blended Learning, наголошує на дидактично доцільному поєднанні традиційних очних та нових форм електронного навчання [5]. Інші вчені (Д. Кранц та Б. Люкінг) головні переваги цього навчання вбачають в його спрямуванні на скорочення витрат часу та коштів на навчання, а також розглядають його як суміш (міх) різних методів і форм навчання, коли завдяки оптимальній комбінації та виваженому пропорційному співвідношенню традиційного, електронного навчання та самостійної роботи можна досягти високих результатів [9, с. 6].

Тобто з одного боку, це поєднання різних форм навчання – формальних (навчання в аудиторії) із неформальними (обговорення важливих аспектів навчального матеріалу засобами електронної пошти й Інтернет-конференцій). З іншого боку, його розглядають як комбінування різних способів викладу навчального матеріалу (очного (face-to-face), електронного (online learning) і самостійне навчання на робочому місці (self-paced learning) із використанням методики управління знаннями [7]. Суголосну думку висловлюють Е. Розетт і Р. Фразі, зазначаючи що комбіноване навчання поєднує протилежні, на перший погляд, підходи – формальне й неформальне навчання, спілкування

«обличчям до обличчя» й «он-лайн» спілкування, керовані дії і самостійний вибір шляху, використання автоматизованих довідок і зв'язків із колегами [10].

Отже у такому контексті комбіноване навчання вже не просто доповнює традиційне, скорочуючи час перебування в аудиторії, це вже повноцінна складова освітнього процесу, завдяки якому відбувається його органічний перехід у якісно новий стан через взаємний вплив та інтеграцію традиційного та електронного навчання.

Зарубіжні вчені приділяють багато уваги складовим комбінованого навчання та особливостям його реалізації. Зазвичай виділяють три основні його компоненти [3, с.7]:

- 1) традиційні аудиторні заняття на основі безпосереднього контакту суб'єктів навчального процесу;
- 2) самостійна навчальна діяльність, тих хто навчається (пошукові завдання в мережі Інтернет, вебквести тощо) без допомоги викладача;
- 3) електронне навчання (виконання завдань у мережі, участь у вебінарах, онлайн конференціях, вікі тощо).

Щодо класифікації. Нині не існує загальноприйнятої класифікації моделей комбінованого навчання і дослідники зазвичай виокремлюють їх в залежності від співвідношення навчального часу, витраченого на традиційне і мережеве навчання та ступеня вивільнення часу проведеного в аудиторії завдяки електронному навчанню. Так, Г. Річард (Канада) наводить приклади співвідношення занять в режимі он-лайн і Face-to-Face: 50% - 50%; 40% - 60%; 30%- 70%; 20% - 80 %; понад 50% - он-лайн. На практиці, зазвичай превалює співвідношення 59% на 50% [8].

У дослідженні науковців з університету Британської Колумбії виокремлено 6 моделей комбінованого навчання [6] (рис.1):

Модель «*Face-to-Face Driver*» (модель обличчям до обличчя) – вивчення більшої частини навчальної програми відбувається в режимі

безпосередньої взаємодії суб'єктів навчального процесу, робота з електронними носіями реалізується як додаткова до основної програми.

Модель «*Flex*» (гнучка модель) – більша частина навчання відбувається в умовах он-лайн, роль викладача полягає у консультуванні по складних питаннях.

Модель «*Rotation*» (ротаційна модель) – відповідно до графіка чергуються традиційне та он-лайн навчання. Модель має підвиди: *station-rotation model*, *lab-rotation model*, *flipped-classroom model*, *Individual rotation model*.

Модель «*Online Lab*» (модель віртуальна лабораторія) – навчання відбувається в онлайн-лабораторії, доступній у спеціальному класі.

Модель *Self-blend* (модель «Змішай сам») – є можливість обрати необхідні он-лайн курси у доповнення до традиційних занять. Модель вимагає високої мотивації студентів до навчання.

Модель «*Online Driver*» (інтернет модель) – більша частина навчання відбувається он-лайн, а атестація здійснюється очно.. Модель з кожним роком набуває популярності, кількість студентів щорічно зростає на 15%.

Слід зазначити, що моделі у чистому вигляді зустрічаються рідко, оскільки їх вибір залежить від багатьох чинників, зокрема, цільової аудиторії, конкретної ситуації, рівня знань і мотивації слухачів, змісту програми навчання. Отже зазвичай відбувається поєднання моделей, наприклад, *Face-to-Face* и *Rotation*, або *Face-to-Face* і *Flex*.

Надзвичайно важливою ознакою моделей комбінованого навчання, що посилює доцільність їх використання у навчанні дорослих, є технологія «перевернутого класу» (*flipped classroom*), сутність якої полягає у перестановці головних етапів навчального процесу. Так, теоретичний матеріал вивчається самостійно під час перегляду відео лекцій, натомість аудиторна робота присвячена виконанню важливих практичних завдань й обговоренню найбільш важливих питань під керівництвом викладача.

Отже дидактичні дії у комбінованому навчанні мають три

взаємопов'язані складники: > *створення доступного інформаційного продукту* – електронних підручників, презентацій, тематики форумів, контрольних, курсових, залікових робіт, календарного плану вивчення дисципліни; критеріїв оцінювання завдань та забезпечення ресурсної карти, де зазначені основні й додаткові початкові матеріали, посилання на Інтернет джерела та ін. > *забезпечення комунікації* – індивідуальної, через форум, електронне листування, обмін файлами, чат та групової, через форум, вікі-сторінки та ін. > *організація контролю знань* – тест-самоперевірки, тести-екзамен.

Слід наголосити, що ефективність комбінованого навчання набагато залежить від організації роботи суб'єктів навчального процесу, зокрема, викладачу необхідно керувати блендом (мікс аудиторної і поза аудиторної роботи), стимулювати самостійну роботу, створювати он-лайн-підтримку. Натомість тим, хто навчається необхідно чітко сформулювати кінцеву мету, створити індивідуальний план навчання та ін. [3]. Отже викладачі і студенти працюють разом, що забезпечує якість навчання, мотивує до розвитку [12].

Загалом переваги комбінованого навчання у системі освіти дорослих полягають у *відкритості й гнучкості* освітнього процесу (оскільки створюється можливість брати участь у навчанні особам, які за певних причин не мають достатньо часу для навчання; усім учасникам навчального процесу забезпечено вільний доступ до навчальних матеріалів у зручний для них час); у *розвитку навчальної автономії та навчальної активності* на основі особистісно-орієнтованого підходу (оскільки самостійно обирається темп, ритм, обсяг навчального матеріалу, орієнтуючись на кінцевий результат, що уможлиблює створення власної навчальної траєкторії і надзвичайно зручної для дорослої людини, яка виконує декілька соціальних ролей; участь у вебінарах, онлайн-конференціях, обговореннях на форумах і групових дискусіях сприяє підвищенню мотивації та стимулює інтерес до вивчення дисципліни); *зміні ролей суб'єктів навчального процесу* (оскільки викладач перестає бути «транслятором» знань, стає координатором,

фасилітатором, організовує спільну та спонукає до самостійної діяльності). Той, хто навчається перетворюється з пасивного споживача готових знань в активного учасника навчального процесу, підвищується його самостійність і відповідальність за результати своєї діяльності.

Під час традиційного навчання (teacher-centered) студента навчають, у процесі комбінованого (student-centered) – допомагають вчитися; наявності зворотного зв'язку між учасниками процесу навчання (викладач здійснює моніторинг навчального процесу, вносить за необхідності корективи; студенти мають можливість своєчасно бачити результати своєї діяльності, отримують оцінку своєї роботи і рекомендації викладача); забезпечується прозорість участі кожного, наочність результату виконаної роботи на кожному етапі навчання, мобільність, можливість раціонального розподілу часу на виконання завдань.

Висновки. Впровадження моделей комбінованого навчання в систему освіти дорослих дає можливість суб'єктам навчального процесу досягти визначених цілей: *для тих, хто навчається:* розширити освітні можливості, зокрема, за рахунок збільшення доступності та гнучкості навчання;, урахування індивідуальних освітніх потреб, а також темпу засвоєння навчального матеріалу; формування активної позиції, зокрема, мотивації, самостійності, соціальної активності, рефлексії і самоаналізу; *для тих, хто навчає:* трансформувати навчальний стиль, зокрема, перейти від трансляції знань до інтерактивної взаємодії; індивідуалізувати й персоналізувати навчальний процес завдяки ролі консультанта, наставника, коуча.

Отже концепція комбінованого навчання є ідеальною для осіб, мобільність яких обмежена певними причинами і має очевидний потенціал та перспективи розвитку.

Головні труднощі на цьому шляху – низький рівень моніторингових досліджень, які дозволяють виявляти труднощі на різних етапах планування, організації, змісту навчального процесу та адаптації його суб'єктів до нових

умов освітнього середовища. Проте головною проблемою залишається недостатнє під'єднання до Інтернету освітніх установ.

Література

1. Гаманюк В. E-learning, m-learning, blended learning і дистанційне навчання у системі іншомовної освіти Німеччини // В. Гаманюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua>
2. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека: Пер. с англ. / Общ. ред. и предисл. Исниной Е.И./ М. : Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994. – 480 с.
3. Bonk C.J. & Graham C. R. Handbook of blended learning: Global perspectives, local designs. San Francisco, CA: Pfeiffer Publishing, 2006
4. Duhaney D. Technology and higher education: Challenges in the halls of academe// International Journal of Instructional Media, 2005, Vol.32, No 1. – P. 7-15.
5. Kraus-Hoffmann P. Mobile Learning. Grundlagen und Perspektiven / P. Kraus-Hoffmann, M. Kuszpa, M. Sieland-Bortz. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.inqa.de/Inqa/Navigation/publikationen,did=209752>
6. Mijares I. Blended learning: Are we getting the best from both worlds? Literature Review for EDST 561, retrieved 03 August 2014: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://elk.library.ubc.ca/bitstream/handle/2429/44087/EDST561>
7. Purnima V. Blended Learning Models // Published: August 2002. P. 1. URL: www.learningcircuits.org/2002/aug2
8. Richards Griff 2012, Athabasca University. Learning Analytics: On the Way to Smart Education, retrieved 03 August 2014 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://distant.ioso.ru/seminar_2012/conf.htm
9. Rösler D. Blended Learning im Fremdsprachenunterricht / D. Rösler, N. Würffel // Fremdsprache Deutsch. – Heft 42, 2010. – S. 5-11.
10. Rossett A., Vaughan F., Blended learning CEO Epic Group plc, 52 Old Steine, Brighton BN1 1NH, 2003, URL : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.obs.ru/interest/publ/?thread=57>
11. Tobin L. Get a degree be „blended learning” / Lucy Tobin // The Guardian. – 19 April 2011 [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.guardian.co.uk/education/2011/apr/19/distance-blended>

12. Watson J. Blended learning: The convergence of online and face-to-face education. North American Council for Online Learning, 2008. – 16 p.